

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

Л. Д. Григор'єва

Херсонський державний університет,

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор О.Є. Блинова

Для сучасного етапу розвитку нашої країни характерною є трансформація соціальної, культурної, професійної сфер, що змінює вимоги до системи підготовки кваліфікованих фахівців. Конкурентоздатність фахівця забезпечується якістю його професійної підготовки, наявністю високого рівня розвитку професійно важливих якостей, що є неможливим без успішної професійної ідентифікації. Остання, в свою чергу, здійснюється в процесі фахової підготовки майбутнього спеціаліста і сприяє ефективному засвоєнню необхідних професійних стереотипів, знань та умінь, а також створює відповідне підґрунтя для подальшої професійної самореалізації особистості. Актуальність даної проблеми підтверджується значним зростанням у вітчизняній і зарубіжній психології загальної кількості теоретичних і прикладних досліджень з проблеми професійної ідентичності та ідентифікації.

Поняття «професія» та «професійна ідентичність» пов'язані певним чином. Професія задає змістовні характеристики профіідентичності, забезпечує зовнішню будову та «оформлення» професійної діяльності та професійної спільноти [5]. Феномен професійної ідентичності проаналізований у дослідженнях К.О. Абульханової-Славської, О.Є. Блинової, А.С. Борисюк, А.О. Деркача, О.П. Єрмолаєвої, Е.Ф. Зеєра, В.В. Клименка, Є.О. Клімова, Г.В. Ложкіна, Л.Е. Орбан-Лембрик, Ю.П. Поваренкова, Л.Б. Шнейдер та ін. [1; 2; 3; 4; 5].

Професійна ідентичність розглядається як один із видів соціальної ідентичності, оскільки полягає в ідентифікації людини з професійною спільнотою, з професією як соціальним інститутом. Водночас, професійна ідентичність є продовженням більш загального особистісного самовизначення

людини, коли професія виступає лише одним із засобів соціалізації та індивідуалізації людини. Професійна ідентичність завжди розвивається в умовах визначеної професійної спільноти, з якою людина себе ідентифікує, приймаючи її цінності, норми, правила [1; 5].

У дослідженні Л.Б. Шнейдер професійна ідентичність визначається як об'єктивна та суб'єктивна єдність з професійною групою, справою, що обумовлює наступність професійних характеристик (норм, ролей та статусів) особистості [5, с.64]. Можна говорити про набуту професійну ідентичність, якщо людина, яка отримала відповідну базову освіту, має певні професійні знання та вміння, чітко усвідомлює, що є спеціалістом у даній галузі (когнітивний компонент профіідентичності), позитивно до цього ставиться, виробляє систему професійно-моральних оцінок (емоційно-оцінний компонент профіідентичності), у професійній діяльності проявляє відповідні для спеціаліста риси (поведінковий компонент профіідентичності) [2]. Головними детермінантами становлення професійної ідентичності є професійне спілкування та професійний досвід, професійна ідентичність своєрідним чином інтегрує або поєднує у собі особистісну та соціальну ідентичність, які переломлюються у професійній реальності. Професійна ідентичність – це результат процесів професійного самовизначення, персоналізації та самоорганізації, що проявляється в усвідомленні себе представником певної професії і професійної спільноти, певній мірі ототожнення-диференціації себе з «професійною діяльністю» та «професійним середовищем», що проявляється у когнітивно-емоційно-поведінкових самоописаннях «професійного образу Я».

В емпіричному дослідженні взяли участь 34 студенти спеціальності «Психологія», з них студентів 1 курсу – 16 осіб, студентів 3 курсу 18 осіб. Для дослідження когнітивного компоненту професійної ідентичності (зокрема, для нас цікавим був ранг професійної належності) та динаміки його розвитку на різних курсах навчання ми використали методику «Хто Я?» М. Куна і Т. Макпартленда. Актуальність належності до певної професії визначалася у двох варіантах. По-перше, як значущість цієї категорії для респондентів, тобто

нами використовувався принцип «інтраіндивідуального» порівняння категорій – професійна належність аналізується з точки зору її наявності-відсутності у респондентів, частоти, з якою вона спостерігається, місця в ланці інших категорій. По-друге, важливо провести аналіз «інтергрупових» інтерпретацій, тобто порівняльний аналіз цієї категорії у різних досліджуваних нами груп студентів. Для отримання показника середнього рангу «професійної належності» у переліку інших категорій самовизначення ми використали «зворотну» (дзеркальну) шкалу, тобто чим ближче була категорія, що позначає «професійну належність», до початку ряду, тим вищим є ранг (наприклад, якщо респондент на першому місці вказував – «психолог» (або «майбутній психолог», або «студент-психолог»). то така відповідь отримувала 10 балів, якщо на другому місці – 9 балів тощо).

При аналізі співвідношення об'єктивних, емоційних та професійних складових образу «Я» студентів-психологів виявлено наступні тенденції: у своїх самохарактеристиках студенти 1-го та 3-го курсів частіше використовують поняття, що становлять зміст емоційного компоненту (50% і 44,4% відповідно). Рідше зустрічаються об'єктивні поняття (18,7% на 1-му курсі, 22,2% – на 3-му курсі). Поняття, що відображають зміст професійної складової, зустрічаються ще рідше. Співвідношення по курсах відповідно становить 6,25% і 11,1%. Разом з тим, розміщення професійних самохарактеристик у 55,8% описів серед перших шести відповідей свідчить про те, що навчання у ЗВО дозволило студентам-психологам сформувати у себе, хоча ще і не достатньо виражений, образ «Я в професії».

При обчисленні величини середніх значень кожної з складових образу «Я» студентів-психологів та стандартних відхилень (див. табл. 1.) з'ясовано, що міра варіативності індивідуальних значень є більшою за об'єктивною та професійною складовими, а при перевірці достовірності відмінностей середніх значень кожної з складових образу «Я» для 1 і 3 курсів за допомогою непараметричного критерію U-Манна-Уїтні статистичну значущість було доведено тільки за професійною складовою (* - $p < 0,01$).

**Зміна об'єктивних, емоційних та професійних складових образу «Я»
студентів-психологів по курсах навчання**

Курс навчання	Складові образу «Я»					
	<i>Об'єктивні</i>		<i>Емоційні</i>		<i>Професійні</i>	
	M_x	σ_x	M_x	σ_x	M_x	σ_x
1 курс	4,36	1,57	9,8	2,24	1,05*	0,88
3 курс	4,75	1,61	9,4	1,43	2,23*	0,69

Хоча із збільшенням терміну навчання у ЗВО і спостерігається підвищення когнітивної ускладненості образу «Я», все ж відсоток студентів, які володіють необхідним рівнем професійного самоусвідомлення, досить незначний. Разом з тим виявлено, що лише 18,75% першокурсників, 33,3% представників третього курсу мають достатній рівень сформованості Я-образу, що виражається в його когнітивній насиченості та наявності достатньої кількості об'єктивних, емоційних, професійних (у їх логічному співвідношенні) позитивно забарвлених конструктів. І відповідно 81,25% і 77,8% студентів 1-го і 3-го курсів продемонстрували недостатній рівень сформованості образу «Я».

Для дослідження рівня сформованості образу професії, що є складовою когнітивного компоненту професійної ідентичності, ми використали методику «Особисті професійні плани» Є. Клімова, спрямовану на вивчення наявності професійних цілей, уявлень про шляхи і можливості їх досягнення, знання вимог майбутньої професії. Нами отримано наступні результати: високі кількісні показники на I і III курсах виявлено за першим та другим пунктах плану, що стосуються наявності головної професійної цілі та ряду найближчих цілей (в межах від 87,5% до 94,4%). Володіють знаннями щодо вимог професії психолога до людини 68,7% першокурсників та 94,4% третьокурсників, що свідчить про достатній рівень засвоєння професійних знань за період навчання. Майже на такому ж рівні знаходяться знання можливостей та шляхів підготовки для реалізації намічених професійних цілей. Деяке зниження відсотків на усіх курсах (до 62,5% – на 1-му курсі, до 72,2% на 3-му відповідно)

спостерігається по пунктах «наявність резервного варіанту» та «практична реалізація професійних цілей», що свідчить про розмитість уявлення професійної перспективи та індивідуальних шляхів професійної підготовки в контексті самоорганізації. Разом з тим, зростання кількості відповідей, що стосуються знань вимог обраної професії, власних ресурсів та шляхів підготовки для досягнення намічених цілей на старших курсах свідчить про те, що тривалість та якість навчання в університеті є важливим чинником впливу на формування образу професії, а на цій основі і на розвиток професійної ідентичності студентів.

Висновки. Результати емпіричного дослідження показали, що динаміка розвитку професійної ідентичності майбутніх психологів в процесі навчання характеризується поступовим формуванням її структурних компонентів. Також виявлено кризові тенденції в ідентичності студентів третього курсу, що очевидно спричинені розчаруванням у професійному і життєвому виборі, невідповідністю очікувань і уявлень про професію та реальністю її освоєння.

Література

1. Блинова О. Є. Особистісна мобільність в контексті професійного розвитку. *Соціокультурні та психологічні вектори становлення особистості: колективна монографія*. Херсон : Вишемирський В.С., 2018. С. 6-23.
2. Блинова О.Є., Камінська С.В. Професійна маргінальність випускників закладів вищої освіти. *Проблеми сучасної психології : Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України* / за наук. ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. Вип. 43. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2019. С.33–54
3. Борисюк А. С. Психологічні особливості професійної ідентичності майбутнього фахівця / *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*. Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. Вип.13, Ч.1. С. 38–45.
4. Ермолаева Е. П. Профессиональная идентичность и маргинализм: концепция и реальность *Психологический журнал*. 2001. Т.22. №4. С. 51–59.
5. Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичность: теория, эксперимент, тренинг. М. : МПСИ; Воронеж : ММОДЕК, 2004. 600 с.